

Primjena tehnike improvizacije u dramskom odgoju u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Tomljenović, Ian

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:916088>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Ian Tomljenović

PRIMJENA TEHNIKE IMPROVIZACIJE U DRAMSKOM ODGOJU
USTANOVA RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Završni rad

Zagreb, rujan, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Ian Tomljenović

PRIMJENA TEHNIKE IMPROVIZACIJE U DRAMSKOM ODGOJU
USTANOVA RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Završni rad

Mentorica rada:

dr. sc. Maša Rimac Jurinović

Zagreb, rujan, 2021

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Dramski odgoj - terminologija	4
2.1 Dramske tehnike	5
2.2 Dramske metode	6
3. Improvizacijske tehnike u dramskom odgoju	7
3.1 Improvizacija	7
3.2 Vrste improvizacijskih tehnika	7
3.3 Prednosti primjene improvizacijskih tehnika u radu s djecom	8
4. Dramskopedagoški program: primjena improvizacijskih tehnika u dramskom odgoju u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.....	10
4.1 Koncept Dramskopedagoškoga programa, radionica i strukture sata	10
4.2 Trodijelni cilj radionice i kratak opis Programa	10
4.3 O čemu treba promišljati voditelj provedbe Dramskopedagoškoga programa.....	11
4.4 Model dramskopedagoške radionice – dramska kultura	12
4.5 Model dramskopedagoške radionice – dramsko izražavanje	20
4.6 Model dramskopedagoške radionice – dramsko stvaralaštvo	25
4.7 Osvrt na koncept i prijedlog vrednovanja Programa	29
5. Zaključak	31
Literatura.....	32

Sažetak

Svrha je dramskog odgoja, dakle, odgajanje za život, pripremanje djeteta za susret s realnošću (Lugomer 2001; 2). Dramskim se odgojem podiže razina gledateljske i izvedbene kompetencije te utječe na razvoj pojedinca. Nema sumnje da je zbog svoje fleksibilne prirode i utemeljenosti na iskustvenom učenju dramski odgoj primjenjiv (i primjenjuje se) u ustanovama ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja. Nažalost, u ustanovama za rani i predškolski odgoj i obrazovanje većinom se primjenjuje u svom krnjem obliku. S ciljem olakšavanja prakse, u nastavku je rada ponuđen detaljno razrađeni program koji se sastoji od tri modela dramskopedagoških radionica u trajanju od tri tjedna za djecu u dobi od šest do sedam godina. Program je osmišljen na način da pokrije razna područja djelovanja dramskog odgoja te tako utječe na razvoj gledateljske kompetencije, potiče osobni razvoj i nudi iskustvo stvaranja i izvođenja etide pred publikom. Program dramskopedagoških modela radionice temelji se na primjeni improvizacijskih tehnika koje mogu poslužiti kao medij koji povezuje iskustveno učenje s najrazličitijim odgojno-obrazovnim sadržajima te potiče osobni rast i socijalizaciju djece. Također, improvizacijske tehnike imaju moć spontanog poticanja vrijednosti Nacionalnog kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje kao što su identitet, tolerancija, kreativnost, odgovornost i autonomija. U samom programu dramskopedagoške radionice mogu se pronaći i neke dobro poznate te provjereno dobre dramske igre i vježbe. Puni potencijal dramskog odgoja u praksi je neiskorišten. Sasvim je jasno da bi od uvođenja više improvizacije u dramskom odgoju ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja djeca imala višestruku dobrobit – što je ujedno i osnovni cilj naše profesije.

Ključne riječi: dramski odgoj, dramskopedagoška radionica, improvizacijske tehnike, iskustveno učenje, predškolski odgoj i obrazovanje

Abstract

The purpose of drama education is preparation of the child for the encounter with reality (Lugomer 2001; 2). Drama education raises the level of spectators' and performative competence and affects the development of the individual. There is no doubt that due to its flexible nature and grounded in experiential learning, drama education is applicable (and is applied) in early and preschool education institutions. Unfortunately, in institutions for early and preschool education it is mostly applied in its truncated form. In order to facilitate the practice, the following paper offers a detailed program consisting of three models of drama pedagogical workshops lasting three weeks for children aged six to seven years. The program is designed to cover various areas of drama education, thus influencing the development of audience competence, encouraging personal development and offering the experience of creating and performing a play / etude in front of an audience. The program of drama-pedagogical models of the workshop is based on the application of improvisational techniques that can serve as a medium that connects experiential learning with a variety of educational content and encourages personal growth and socialization of children. Also, improvisational techniques have the power to spontaneously foster the values of the National Curriculum for Early and Preschool Education such as identity, tolerance, creativity, responsibility, and autonomy. In the program of the drama pedagogical workshop you can find some well-known and proven good drama games and exercises. The full potential of drama education in practice is untapped. It is quite clear that more usage of improvisational techniques in drama education in early and preschool education institutions would have multiple benefits for children - which is also the basic goal of our profession.

Keywords: drama education, drama pedagogical workshop, improvisational techniques, experimental learning, preschool education

1. Uvod

Primjena dramskog odgoja u radu s djecom rane i predškolske dobi prilično je zapostavljena tema u postojećoj stručnoj literaturi. Autori radova na temu dramskoga odgoja većinski su usredotočeni na djecu osnovnoškolske dobi.

Bez obzira na to što dramski odgoj još nije implementiran u cjelokupni hrvatski odgojno-obrazovni sustav (osim u nastavu hrvatskoga jezika u osnovom obrazovanju, a tek povremeno je zastupljen u nekim drugim predmetima/sadržajima (gotovo isključivo osnovne škole i to zahvaljujući znanju i entuzijazmu educiranih učitelja – dramskih pedagoga), zaživio je u mnogim sredinama lokalne zajednice, bilo kao izvannastavna ili pak izvanškolska aktivnost djece i mladeži (Dragović i Balić, 2013; str. 204).

Ipak, dramski je odgoj svakako primjenjiv i u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Dramske aktivnosti mogu poslužiti kao metodički pristup koji povezuje iskustveno učenje s najrazličitijim odgojno-obrazovnim sadržajima i koji potiče osobni rast i socijalizaciju.

Drama u obrazovanju uključuje veliki broj teatarskih tehnika, kojima se koriste dramski predavači, glumci i svi oni koji se bave radom s djecom i mladima. One su dizajnirane za različite grupe djece i mladih kako u školama, tako i u zajednicama. Kroz ove tehnike, pažljivim i demokratskim intervencijama predavača/voditelja, grupa dramatizira i istražuje ljudski karakter kao i priče kazališnih i književnih tekstova, ili čak različite izmišljene situacije improvizirane od strane grupe. Na ovaj način predavači/voditelji u drami u obrazovanju razvijaju specifične obrazovne ciljeve: na primjer, višestrano učenje 28 teme iz predmetne nastave, kao i istraživanje suvremenih socijalnih pitanja (Mijatović 2011; str. 5).

Nažalost, u ustanovama ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja često se ne iskorištava puni potencijal dramskog odgoja. Na temelju već postojećeg igrokaza, djeci se, najčešće, podijele uloge i zatim se uči dramski tekst napamet. U takvom načinu rada uporaba dramskih metoda i tehnika svedena je na minimum. *Kroz dramski je odgoj moguće postići razvoj intelektualne, emocionalne, duhovne, moralne i socijalne ličnosti djeteta te je jasno vidljivo preklapanje i podudaranje svrhe odgojno-obrazovnog rada u osnovnoškolskim ustanovama i dramskog odgoja (Conjar, prema Breber, 2016).*

Upravo kvalitetnom primjenom dramskih metoda i tehnika te odabirom tema odgojitelji imaju mogućnost konstruiranja dodirnih točaka (ili preklapanja) ciljeva dramskoga odgoja s ciljevima općeg odgoja i obrazovanja. Dramske aktivnosti u tom su pogledu izrazito korisne u

odgoju i obrazovanju djece, a ovaj će se rad baviti primjenom improvizacije u dramskom odgoju djece rane i predškolske dobi.

Prema mrežnom izdanju Hrvatske enciklopedije (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021) improvizacija je u najširem smislu te riječi određen čin koji je izveden brzo, bez prethodne pripreme, na licu mjesta, smjesta. Takvo objašnjenje može vrlo lagano uzrokovati skepticizam prema uporabi improvizacijskih tehnika u dramskome odgoju. Stječe se dojam da ako je nešto improvizirano istovremeno jest i brzopleto, nedovršeno, nepromišljeno, površno. To najčešće uistinu i jest tako. Improvizaciji nije mjesto svugdje – ne bi bilo osobito pametno improvizirati recimo nekakav formalan javni nastup. No što je s jazzom? Improvizacija u kontekstu dramske izvedbe može biti jednako zadivljujuća kao jazz. Ipak, niti glazbenici niti profesionalni kazališni improvizator ne upuštaju se u improvizaciju „bez prethodne pripreme“ kao što stoji u definiciji preuzetoj iz mrežnog izdanja Hrvatske enciklopedije.

Zbog toga se improvizacijsko kazalište često uspoređuje sa sportom, a improvizacijski trening uključuje kognitivne, afektivne i psihomotorne sposobnosti. Improvizator bi trebao u svakom trenutku obratiti pozornost na ono što se događa na sceni, biti neupitno obaviješten i aktualan, posjedovati znanje iz različitih područja i skupljati informacije iz svoje bliže i dalje okoline. (Nemet Flegar, 2016; str 13)

Kazališna improvizacija slobodnija je od ostalih kazališnih formi, kao što je i jazz slobodniji od ostalih glazbenih žanrova. Improvizacijske izvedbe u kontekstu dramskoga odgoja djece rane i predškolske dobi po pitanju slobode odlaze korak dalje u odnosu na profesionalne improvizacijske izvedbe. Naime, one uopće ne moraju biti namijenjene publici. Pravilna primjena improvizacijskih tehnika u dramskome odgoju stvara sigurno okruženje u kojemu je svaka pogreška dobrodošla (kao prilika za učenje), prostor beskonačnih mogućnosti u kojemu djeca mogu slobodno i sigurno izražavati svoje misli i osjećaje, razvijati kognitivne, afektivne i psihomotorne sposobnosti, razvijati rječnik, toleranciju itd. Upravo zbog svoje izrazite fleksibilnosti, improvizacijske tehnike mogu biti odličan alat u poticanju cjelovitoga razvoja djece.

Svrha je ovog rada ponuditi metodički detaljno razrađeni program, koji se sastoji od triju modela dramskopedagoških radionica (svaka u trajanju od 7 dana). Cijeli se program temelji na primjeni improvizacijskih tehnika u radu s djecom, a sve to s krajnjim ciljem unaprjeđenja prakse, a samim time i ostvarivanjem veće dobrobiti za djecu. Ponuđeni program

radionice može poslužiti kao inspiracija ili okvir rada sadašnjim i budućim odgojiteljima i odgojiteljicama.

2. Dramski odgoj - terminologija

Pod terminom dramski odgoj raznorazni autori stručnih i znanstvenih radova podrazumijevaju različita značenja. Radi jasnoće ovoga rada najprije je potrebno raščistiti sve zavrzlake i nedoumice vezane uz značenje pojedinih termina kao što su: dramska pedagogija, dramski odgoj, dramske metode, dramske tehnike i sl. Krušić dramskim odgojem podrazumijeva svaki oblik učenja i poučavanja kroz dramsko iskustvo (Krušić, 2007; 13). U izdanjima Hrvatskog centra za dramski odgoj možemo pronaći definiciju prema kojima je dramski odgoj:

Skup metoda poučavanja i učenja koje se koriste dramskim izrazom kao čovjekovom sposobnošću kojom se on služi tijekom sazrijevanja i odrastanja. Dramski odgoj nema za svoj isključivi cilj profesionalno bavljenje dramskom umjetnošću ili tek njezino lakše razumijevanje. Dramski odgoj prije svega odgaja za život i namijenjen je svoj djeci (HCDO, prema Gruić i sur. 2018; str 121).

Najspretnije rješenje po pitanju terminologije i klasifikacije pojmova ponudili su Gruić i sur. (2018) u svome znanstvenome radu *Kazališna/dramska umjetnost u odgojno-obrazovnome procesu: Prijedlog klasifikacije i pojmovnika*. Kao krovni pojam postavlja se dramska pedagogija.

Unutar područja dramske pedagogije ostvaruje se dramski odgoj kao oblik rada s djecom, mladima i odraslima kojim oni na razne načine upoznaju dramski medij. Kao gledatelji se susreću s umjetničkim prikazivačkim formama, kao aktivni sudionici ulaze u uloge i zamišljene situacije jer se dramski odgoj koristi dramskim izrazom kao imanentnom ljudskom sposobnošću da bi pojedinac razvio razne psihofizičke vještine i humane vrijednosti (Gruić i sur., 2018; str. 125).

Gruić i suradnici (2018) nude podjelu na tri usko povezana područja djelovanja: dramsku kulturu, dramsko izražavanje i dramsko stvaralaštvo i tako uvode tri nova termina pomoću kojih konkretiziraju puno značenje i područje djelovanja dramskog odgoja. Svaki od tih područja djelovanja ima zaseban skup ciljeva. Dramsko izražavanje koristi se dramskim tehnikama i metodama u svrhu razvoja bića, u najširem smislu te riječi. Sukladno tome cilju pažljivo se odabiru dramske metode i tehnike u radu koje će u što većoj mjeri utjecati na osobni razvoj. Dramsko je izražavanje izrazito pogodno za primjenu u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja upravo zbog mogućnosti obrade širokog spektra tema u relativno kratkom roku. To je moguće zbog toga što naglasak nije na produktu već procesu.

Dramsko izražavanje obuhvaća sve oblike dramskoga odgoja kojima se utječe na razvoj, sazrijevanje i odrastanje pojedinca, a ne na njegovu profesionalnu dramsku formaciju. Cilj

dramskoga izražavanja nije stvoriti glumca i/li predstavu, već raznim dramskim aktivnostima doći do razvojnih izražajnih, samospoznajnih, obrazovnih i inih ciljeva (Gruić i sur., 2018).

Za razliku od dramskog izražavanja, u dramskom stvaralaštvu se očekuje nekakav završni produkt, bilo to u obliku etida, pokaznoga sata ili predstave. Izvedba pred publikom ovdje je nezaobilazna komponenta i čitav je prethodni rad usmjeren na taj trenutak. Naglasak se stoga stavlja na razvoj izvođačke kompetencije.

Dramsko stvaralaštvo obuhvaća dramsku naobrazbu, stjecanje spoznaja o funkcioniranju dramskoga medija, s naglaskom na razvoj sposobnosti i praktičnih vještina potrebnih za postavljanje i igranje predstave. Cilj dramskoga stvaralaštva jest dovesti sudionike do aktivnoga i kompetentnoga sudjelovanja u stvaranju i igranju predstave. (Gruić i sur., 2018)

U dramskoj je kulturi za razliku od prethodnih područja djelovanja dramskoga odgoja, naglasak na subjektu u poziciji gledatelja. Ovdje je cilj utjecati na kvalitetu izražavanja osobnih dojmova predstave, te promišljanju i analizi viđenoga.

Dramska kultura obuhvaća prije svega teorijsku dramsku naobrazbu, osnove teatrologije, povijesti kazališta i dramaturgije. Osnovna teorijska znanja nadopunjuju se u važnom dijelu praktičnim iskustvom: gledanjem, analizom i vrednovanjem predstava. Cilj je dramske kulture podići razinu gledateljske kompetencije (Gruić i sur., 2018).

Iako je svaki od ovih područja djelovanja usmjeren na zasebne komponente dramskog odgoja, dramske tehnike i metode kojima se koriste su im zajedničke.

2.1 Dramske tehnike

Dramske su tehnike iznimno fleksibilne prirode i lako primjenjive u različitim područjima odgoja i obrazovanja. One se, osim u dramskim metodama, mogu koristiti i zasebno za neke manje složene aktivnosti. Svaka dramska tehnika ima svoje prednosti te direktno utječe na organizaciju rada. *Za jednostavnije oblike predlažemo upotrebu termina dramska tehnika (...) svaka dramska tehnika na svoj način organizira rad na razini jedne pojedinačne kraće aktivnosti i na svoj način angažira sudionike (Gruić i sur., 2018).* Kao neke od primjera dramskih tehnika (Gruić i sur., 2018) navode improvizaciju (vođena, pripremljena, bez pripreme itd.), vođenu fantaziju, dramske igre i vježbe (igre s pokretom, igre sa zvukom, igre povjerenja, igre za poboljšavanje komunikacije, igre za razvoj opažanja i pamćenja, igre za poticanje mašte, dramske vježbe sa zamišljenim predmetima, sa zamišljenim prostorom, pantomimske vježbe, vježbe osjeta, vježbe emocija, vruća stolica), misli u glavi, unutarnji

monolog itd (usp. Gruić i sur. 2018). O vrstama improvizacijskih tehnika, njihovom potencijalu u kontekstu dramskoga odgoja te primjeni u praksi govorit će se nešto kasnije u tekstu.

2.2 Dramske metode

Dramske metode Krušić (2008) definira kao: *načini praktičnog postupanja i djelovanja u dramskom odgojnom radu* (Krušić u: Fileš i sur. 2008; str. 16). No, s metodičkoga stajališta dramske su metode puno više od toga, naime one *omogućuju upravo iskustveno učenje, odnosno učenje s razumijevanjem* (Vilić-Kolobarić 2007; str. 16). Krušić (2008) u podjeli osnovnih metoda dramskog odgoja navodi dramsku igru, tehniku i vježbu. Gruić i sur. (2018) razlikuju termine dramska metoda i dramska tehnika (iako jasno daju do znanja o njihovoj čvrstoj povezanosti u radu). Napominju kako dramske metode nužno sadržavaju u sebi više dramskih tehnika, no istovremeno ne isključuju mogućnost primjene dramskih tehnika u nastavi pojedinačno, izvan određene dramske metode. Vodeći se definicijom riječi *metoda* iz Hrvatske enciklopedije, dramskim metodama smatraju sve one oblike rada koje su složene prirode, te imaju određenu metodičku strukturu sposobnu ispuniti različite ciljeve. Konkretno, neke od dramskih metoda, ujedno i najzastupljenije u Republici Hrvatskoj (prema Gruić i sur. 2018) su: forum-kazalište, procesna drama, ogrtač stručnjaka, skupno osmišljavanje predstave i njezina izvedba, priprema i izvedba predstave prema dramskome predlošku, literarna i teatrološka analiza dramskoga teksta te gledanje i analiza izvedbe odnosno predstave.

3. Improvizacijske tehnike u dramskom odgoju

3.1 Improvizacija

Prilikom improvizacije improvizator se koristi svim svojim znanjem i sposobnostima kako bi utjelovio nekog lika na sceni. O kazališnoj improvizaciji piše Nemet Flegar (2016) u svojoj knjizi *Kazališna improvizacija, jezik i komunikacija*, a kao bitnu karakteristiku navodi nepotpunu pripremu ili izostanak dramskog teksta. Improvizatore stoga uspoređuje sa sportašima, jer jednako kao i oni putem treninga odnosno vježbi moraju razvijati svoje sposobnosti prije same izvedbe/utakmice (kod improvizatora su to kognitivne, afektivne i psihomotorne sposobnosti). Iz tog razloga improvizacijske tehnike primjenjive su u dramskopedagoškome radu s djecom. Kako navode Čubrilo i sur. 2017, str 50: *U izvedbenim predstavljajčkim praksama improvizacijom općenito nazivamo svaku kreativnu aktivnost koja nastaje i izvodi se spontano, bez prethodnoga uvježbavanja. Međutim, u svim takvim slučajevima, a pogotovo kada je koristimo kao metodu dramskoga rada, improvizacija redovito zahtijeva neku vrstu pripreme, dogovora ili prethodnoga iskustva izvođača.* Nešto kasnije u istome Priručniku, Čubrilo i sur. (2017) nude klasifikaciju i pojašnjenje vrsta improvizacijskih tehnika.

3.2 Vrste improvizacijskih tehnika

Autorski Dramskopedagoški program o kojem ću detaljnije govoriti u poglavljima koja slijede zasniva se na podijeli improvizacijskih tehnika prema priručniku aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje *Odgoj za građanstvo, odgoj za život* izdanom od strane HCDO-a¹, a koji su uredili Snježana Čubrilo, Vladimir Krušić i Maša Rimac Jurinović. U priručniku se može pronaći sljedeća podjela improvizacijskih tehnika:

- jednostavna scenska improvizacija
- pripremljena improvizacija
- improvizirani prizor
- žive novine i
- forum-kazalište.

Međutim, s obzirom na uzrast kojemu je Dramskopedagoški program namijenjen, koristiti ću se sljedećim tehnikama: *jednostavna scenska improvizacija, pripremljena improvizacija i improvizirani prizor* te ću samo njih detaljnije i pojasniti. U **jednostavnoj**

¹ I dostupnom online (http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/downloads/2017/03/P91557_Odgoj_za_građanstvo.pdf)

scenskoj improvizaciji zadaje se početna i završna rečenica. Osim toga, po želji voditelja mogu se zadati još neke okolnosti koje će sudionicima olakšati zadatak. Primjer može biti: Luka i Franjo, vi ste braća i dogovarate se što ćete kupiti mami za rođendan. Prva rečenica neka bude: *Imam jednu ideju!*, a posljednja rečenica može biti *Dogovoreno!*

Ono što se zadaje u improvizacijskom zadatku nazivamo zadanim okolnostima ili elementima zadane improvizacije. Zadane okolnosti daju oslonce, okvir i smjer improvizaciji. U jednostavnoj scenskoj improvizaciji zadano je samo ponešto od onoga što će nastati kao scenski rezultat, npr. početak i/ili svršetak prizora, točnije početna i zadnja rečenica (Čubrilo i sur., 2017, str. 51).

U **pripremljenoj improvizaciji** grupa samostalno osmišljava većinu komponenata improvizacije. Voditelj zadaje temu, a sudionici dogovaraju sve ostalo (likovi, događaj, mjesto, vrijeme).

Postupak je u osnovi isti kao i improvizacija na temu u kojoj igrači u parovima ili u malim skupinama trebaju u zadanome vremenu smisliti i oblikovati jedan ili više prizora na zadanu temu i zatim ih odigrati za ostale članove skupine (Čubrilo i sur., 2017, str. 51).

Primjer: Voditelj zadaje temu ljubav. U kakvom sve obliku može biti ljubav? Sudionicima je zadatak osmisliti prizor koji za njih na neki način predstavlja ljubav. Hoće li to biti 2 prijatelja, odnos roditelja i djeteta ili nešto treće – na sudionicima je da odluče. Prema istom priručniku, u **improviziranom prizoru** voditelj sudionicima daje mnoštvo informacija i okolnosti, a njihov je cilj improvizirati prizor u skladu s uputama. Voditelj treba dati informacije kao što su događaj i povod, mjesto i vrijeme događaja, likovi, motivacija likova, međusobni odnos i status likova, uzroci ponašanja i postupaka te posljedice događaja.

Primjer: Vi ste 2 patuljka, jedan je sretan, drugi je tužan. Zaputili ste se prema čarobnjaku koji je duboko u šumi da vam pripremi čarobni napitak sreće, no imate još samo 5 minuta da stignete jer on odlazi na put i dugo ga neće biti. Patuljak koji je sretan ne mari previše za to i zabavlja se ubiranjem raznoraznih bobica. Tužni patuljak pod svaku cijenu mora nabaviti čarobni napitak, pa se svim silama trudi svoga prijatelja pokrenuti i požuriti. Da stvar bude još gora, uskoro će pasti mrak. Na kraju ne stignete do čarobnjaka, no Sretni patuljak mora smisliti kako će razveseliti svojeg prijatelja i bez napitka.

3.3 Prednosti primjene improvizacijskih tehnika u radu s djecom

Primjena improvizacijskih tehnika u radu s djecom ostvaruje višestruku dobrobit za djecu, a njezina je uporaba izrazito praktična za ispunjavanje ciljeva općeg odgoja i obrazovanja.

Improvizacija je čudesno sredstvo za samoizražavanje, promatranje i kreativnost te je vrlo učinkovita metoda za otkrivanje i razvijanje karaktera. Improvizacija, odnosno stvaranje „u hodu“, dramski je oblik u kojem se najbrže postiže rezultat jer učenici odmah postaju aktivni sudionici, bez dugotrajne pripreme ili pamćenja teksta (Scher, Verrall, 2006; str. 11).

Scher i Verrall navode kako dodir sa svakodnevnim brigama sudionicima pruža priliku da iskažu svoje osjećaje. Improvizacija razvija sposobnost govora i svjesnog iskazivanja vlastitih osjećaja, a upravo iskazivanje i razumijevanja kako vlastitih tako i tuđih osjećaja, iznimno je važno i zapostavljeno područje obrazovanja. Upotrebom improvizacijskih tehnika u radu s djecom razvijamo toleranciju, razumijevanje i poštovanje kod djece. To su vrijednosti koje su u skladu s vrijednostima Nacionalnog kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje prema kojemu su vrijednosti koje treba razvijati: znanje, identitet, humanizam i tolerancija, odgovornost, autonomija i kreativnost. *Improvizacija se temelji na pretpostavci da učimo kroz iskustvo i proživljavanje na čemu se temelji i odgoj i obrazovanje današnjice (Spolin, 1999).* Iako improvizacija može biti dio mnogih dramskih metoda, s obzirom na uzrast djece, unutar osmišljenog Dramskopedagoškog programa u sklopu ovog rada koristit će se isključivo kao tehnika kroz jednostavnije aktivnosti.

4. Dramskopedagoški program: primjena improvizacijskih tehnika u dramskom odgoju u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

4.1 Koncept Dramskopedagoškoga programa, radionica i strukture sata

Program je koncipiran kao metodički zaokružena cjelina, koju čine tri modela radionica. U osmišljavanju modela, koristim se podjelom na tri draskopedagoška područja prema Gruić i sur. (2018). Program je podijeljen u 3 etape po 7 dana, a svaka će biti posvećena drugom području djelovanja dramskog odgoja. Dakle, prvi je model draskopedagoška radionica dramske kulture, slijedi model draskopedagoške radionice dramskoga izražavanja, a program završava modelom radionice usmjerene na područje dramskoga stvaralaštva. U metodičkoj artikulaciji radionice koristim se priručnikom Breber i sur. 2020; *Igrom do (spo)razumijevanja*. u kojoj je ponuđena trodijelna struktura sata. **Uvodni dio** sata (5 minuta) služi za zagrijavanje putem dramskih vježbi i igara. **Središnji dio** sata (20 minuta) usmjeren je obradi teme sata, a **završni dio** sata (5 minuta) služi za opuštanje i razbibrigu. U radionicama se koristim tehnikama improvizacije prema podjeli Čubrilo i sur. (2017)., a koriste se improvizacijske tehnike s obzirom na njihove prednosti i dobrobiti za djecu. Radionica je osmišljena za 20 sudionika, no lako je prilagodljiva i za nešto više ili manje sudionika. Predviđeno trajanje radionice je 21 dan odnosno 630 minuta (svaki dan se radi 30 minuta, uz iznimku da je zadnji dan izvedba pripremljenih etida pred publikom).

Dramskopedagoški program započinje gledanjem kazališne predstave *Crvenkapica, vuk i bakica* Teatra Poco Loco koja će poslužiti kao inspiracija, a ujedno i tema prvoga tjedna radionice.

4.2 Trodijelni cilj radionice i kratak opis Programa

Započinjemo s modelom radionice koji je usmjeren na područje dramske kulture. Treba imati na umu da je iznimno važno sudionicima osigurati sigurnu i opuštenu atmosferu u kojoj će dio skupine biti pozvan improvizirati prema motivima iz predstave koju su gledali, a ostatak skupine će prakticirati aktivno gledanje. Nakon improvizacijskih izvedba, tijekom središnjeg dijela sata, svaki će se dan odvojiti nešto vremena za analizu i vrednovanje izvedenih improvizacija. Cilj je tijekom prvog tjedna pozitivno utjecati na razvoj gledateljske kompetencije kao i upoznati djecu s odabranim improvizacijskim tehnikama. Bitno je osigurati

da svako dijete za vrijeme provedbe prvoga modela provede podjednako vremena u ulozi improvizatora i ulozi gledatelja. Nakon toga slijedi model radionice usmjeren na ostvarivanje ishoda područja dramsko izražavanje. Oslanjajući se na znanje i iskustvo koje su sudionici stekli u prvome tjednu, metodički osmišljenim zadacima nastojim potaknuti djecu na promišljanje o emocijama (u kojim se okolnostima pojavljuju, kako se s njima nositi i sl). U ovoj etapi rada naglasak je na preklapanju ciljeva dramskoga odgoja i općih ciljeva odgoja i obrazovanja. Kod djece ćemo tako postaviti temelje za razvoj empatije, samopoštovanja, tolerancije ili neke druge vrijednosti u skladu s Nacionalnim kurikulumom za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, ovisno o odabiru. Po završetku drugoga tjedna, u suradnji s djecom odabrat ćemo nekoliko improvizacija koje su nastale prethodnih dana. Treća etapa, model dramskopedagoške radionice usmjeren na područje dramskoga stvaralaštva, poslužit će kao svojevrsna sinteza prethodnog rada u radionicama. Rad će se nastaviti nadopunjavanjem i *postavljanjem na scenu* improvizacija koje su ranijim fazama rada u dvama prethodnim modelima osmislila djeca. Na svakoj improvizaciji radit će se tehnikom improviziranog prizora koji će biti usko povezan i direktno inspiriran sadržajem koji su sama djeca osmislila ili predložila. U posljednjem tjednu radionice naglasak je na uvježbavanju etida i postavljanje istih na pozornicu. Cilj je djeci pružiti iskustvo stvaranja i izvođenja predstave pred publikom.

4.3 O čemu treba promišljati voditelj provedbe Dramskopedagoškoga programa

Ovo su samo neke ideje. Program nije proveden u neposrednom radu s djecom i ovaj će se popis zasigurno proširivati i izmjenjivati.

- Tijekom prve etape radionice (model usmjeren na područje dramske kulture) voditelj treba svaki u središnjem dijelu sata osigurati kraće vrijeme za raspravu i analizu pripremljenih odnosno jednostavnih scenskih improvizacija koje su djeca izvela. U nedostatku vremena, nije nužno da sve grupe izvedu svoje improvizacije. Treba osigurati da djeca koja nisu imala priliku izvesti svoju improvizaciju, svakako to imaju sljedeći dan. Ovakva praksa poželjna je i kasnije u radionici, no u ovoj je etapi ona nužna s obzirom da je primaran cilj tokom prvoga tjedna razvijati gledateljsku kompetenciju.
- Prilikom pripremljenih i jednostavnih scenskih improvizacija, u skladu s dobi i izvedbenim kompetencijama djece voditelj daje više ili manje smjernica. U početku će vjerojatno broj smjernica biti veći, no kasnije će se postupno smanjivati. Većina

pripremljenih i jednostavnih scenskih improvizacija navedeno je u svome osnovnome obliku, tj. s minimalnim brojem smjernica. Voditelj prema vlastitoj procjeni treba djeci dati onu količinu smjernica za koju smatra da odgovara njihovoj zoni proksimalnog razvoja. Smjernice neka budu usmjerene na događaj i povod, mjesto i vrijeme događaja, likove, motivaciju likova, međusobni odnos i status likova, uzroke ponašanja i postupaka te posljedice događaja.

- Voditelj treba osmisлити završnu izvedbu na takav način da ju djeca mogu izvesti. Neka dožive uspjeh!
- Igrajte se!

4.4 Model dramskopedagoške radionice – dramska kultura

Umjetnički cilj ovog modela je usvojiti neka osnovna pravila i načela improvizacije (prihvatanje, spontanost, slušanje). **Odgojno-obrazovni cilj** je razvijati gledateljsku kompetenciju te ovladati pojmovima kao što su: improvizacija, pozornica, scenografija i predstava, analiza, itd.

Prva etapa polazi od zajedničkog gledanja kazališne predstave *Crvenkapica, vuk i bakica* nastale u sklopu projekta *Bajke za van* Teatra Poco Loco - posebna izvedba namijenjena sudionicima radionice uz razgovor s glumcima po završetku predstave. Radi se o interpretaciji poznate bajke o Crvenkapici u izvedbi neovisnog dječjeg kazališta Poco Loco te koprodukciji Centra mladih Ribnjak. Posebno je zanimljiva za suvremeno dječje kazalište jer inovativnim medijima i zadiranjem u originalni tekst otvara mogućnosti percepcije kazališta ne samo kao mjesta bogatog za istraživanje i obogaćivanje dječje mašte, već i kao mjesta koje se može prenamijeniti i uskladiti s dječjim željama i potrebama. Predstava se igra na otvorenom, a publika je podijeljena u tri grupe: Crvenkapice, vukovi i bakice – svaka grupa prati svoju priču kroz audio-izvedbenu šetnju parkom Ribnjak. Gledatelji dobivaju slušalice pomoću kojih slušaju predstavu, dok istovremeno gledaju glumce koji isti zvuk *donose u život*. Likovi se u nekim dijelovima predstave susreću, a ispreplitane kazališne šetnje parkom završavaju zajedničkom scenom pred samim Centrom mladih Ribnjak. Ono što ovakav, specifičan odabir medija nudi dječjoj publici je duboka razina interaktivnosti u kojoj su pozvani glumiti i sudjelovati u samom kreiranju priče. Crvenkapice beru papirnato voće za baku, vukovi zavijaju,

šuljaju se i straše slučajne šetače parka Ribnjak, a bakice pripremaju papirnati ručak. Samim uplitanjem dječje igre u tijek kazališne predstave, Poco Loco otvara put novim (dječjim) interpretacijama i uplitanjima u poznatu Crvenkapicu, te tako stvara plodno tlo za radionice na kojima će djeca raditi upravo na svojem dramskom izražavanju kroz poznate igre, poznati tekst, i novo naučene kazališne trikove i tehnike. U razgovoru s glumcima zamišljeno je da djeca razgovaraju s glumcima onako kako bi im se obratila i tijekom predstave, bez autorefleksivnosti odnosno bez otvorene komunikacije s glumcem kao stvarnom osobom, kako bismo mogli istu kazališnu iluziju prenijeti u nastavak radionice te sustavno i polako raditi na njezinom *razbijanju*. U nastavku teksta detaljno opisujem model.

1. dan

Uvodni dio: Načini hodanja (5 minuta) (Improv Encyclopedia, 2007; str. 93)

Svim sudionicima dana je uputa da proizvoljno hodaju po prostoru. Ako je potrebno, najprije se treba raščistiti prostor kako bi se osiguralo da ima dovoljno mjesta za sve i da je provođenje aktivnosti sigurno za sve sudionike. Sudionike ohrabrujemo da mijenjaju smjer i brzinu hoda kako im dođe. Ako se stvori prazan prostor, potičemo ih da ga brže-bolje popunjavaju. Na taj način učimo djecu da obraćaju pozornost na druge i da funkcioniraju kao jedan. Nakon kraćeg vremena na uputu voditelja *Vukovi!* svi sudionici trebaju hodati kao vukovi. Ako je potrebno (ako svi hodaju identično), možemo im raznim pitanjima poticati maštu: *Je li to mladi ili jako stari vuk?*, *Možda ga boli noga?*, *Možda hoda već danima pa je jako umoran?*, *Možda mu se žuri?* Itd. S obzirom na dob djece i razinu njihove izvedbene kompetencije treba paziti da ih se ne optereti s previše uputa. Nakon određenog vremena voditelj uvodi novu uputu *Baka!* nakon koje svi sudionici hodaju kao baka. Upute su još *Crvenkapica!* i *Lovac!*, a nakon što nekoliko puta izmijenimo upute vraćamo sudionike u njihov normalni hod čime ova vježba završava. Upute treba mijenjati brzo, ne bi smjeli sudionike ostaviti u jednoj ulozi duže od 30 sekundi.

Središnji dio: Pripremljena improvizacija (20 min)

Skupina se podijeli na dvije manje grupe po 10. Svim sudionicima dodijeljena je uloga vuka koji tumara šumom, a svako dijete može izabrati kakav će vuk biti (mladunče, alfa mužjak, vučica, gladan vuk, vuk vegetarijanac, svaka je ideja dobrodošla, a djecu se potiče na osmišljavanje što neobičnijih likova). Tehnikom pripremljene improvizacije sudionicima je zadan okvir improvizacije - nalaze se u šumi a prikazuju jedan tipičan dan vučjeg čopora.

Nakon što je prva grupa odigrala svoju pripremljenu improvizaciju, slijedi analiza i vrednovanje izvedene improvizacije. Druga grupa koja je bila u poziciji publike ima priliku komentirati što su vidjeli. Kada se razgovor iscrpi, druga grupa izvodi svoju pripremljenu improvizaciju, nakon čega prva grupa komentira viđeno. To je praksa koja će se ponavljati nakon svake improvizacije u nadolazećim danima, u kojoj su djeca pozvana komentirati što im se u improvizaciji svidjelo, dijeliti mišljenja o idejama i igri koju su vidjeli kod svojih prijatelja, te komentirati što su još mogli izvesti, a možda se toga nisu sjetili tijekom samog izvođenja. Važno je napomenuti da se djecu u ulozi *publike* uvijek pita što su vidjeli jer je publika vlasnik značenja, a ne izvođači. Isto tako *izvođačima* treba napomenuti da ne ispravljaju gledatelje u opisivanju viđenoga. Nije poanta u pogađanju, već u razumijevanju na koji način funkcionira izvedba.

Završni dio: Osoba osobi, na kvebečki način - (5 minuta), (prema Boal, 2009, str. 79.)

Voditelj daje uputu da se svi rasprše po prostoru. Jednom kada su u prostoru, svatko treba odabrati svoj par. Ako zbog bilo kakvog razloga u tom trenutku ima neparan broj sudionika, voditelj može ući u igru i na taj način osigurati da svatko ima partnera. Nakon podjele u parove, voditelj izvikuje npr. *Čelo na čelo!* i tada svi parovi moraju spojiti taj dio tijela. Mogućnosti su raznorazne: *Stopalo na koljeno!*, *Lakat na leđa!*. Igra se može igrati tako da se svaka uputa izvodi pojedinačno, ali i na način da se one kulminiraju. Npr. nakon *Čelo na čelo!* sudionici moraju spojiti stopalo s koljenom, ali tako da su im čela cijelo vrijeme spojena. Kada postane nemoguće izvršiti uputu, može se napraviti promjena parova i krenuti iznova.

2. dan

Uvodni dio: Da, idemo! - (5 minuta), (eng. Group-Yes; Johnstone, 1999)

Sudionici oblikuju krug u prostoru. Voditelj neka bude dio kruga i nakon kratkog objašnjenja, započinje igru. Npr. voditelj kaže: *Idemo skakati!*, na što cijela grupa tada glasno vikne: *Da, idemo!* i zatim svi zajedno skaču nekoliko sekundi. Ide se redom i voditelj djetetu pored sebe (nebitno s koje strane) daje do znanja da je na njemu red da osmisli neku radnju. Dijete npr. kaže: *Idemo plesati!*, cijela skupina ponovno odgovori *Da, idemo!* i odrađuje radnju. Postupak se ponavlja sve dok ne dođe ponovno red na voditelja. Ovdje je važno da voditelj jasno daje do znanja djeci da nema pogrešnoga poziva na akciju i ohrabruje ih da kažu što im prvo padne napamet. Iz tog je razloga možda korisno da voditeljeva aktivnost

koju zadaje bude zaista čudna i smiješna, npr.: *Idemo mlatarati rukama!*. Poanta je ove vježbe prihvaćanje međusobnih ideja što je jedno od glavnih pravila improvizacije.

Središnji dio – Pripremljena improvizacija (20 min)

U ovoj vježbi voditelj zadaje okvire na temelju kojeg će se izgraditi dramski svijet. Sudionicima je zadan improvizirani prostor i situacija, dolazak kod bake na ručak koji je zagorio. Sudionici će se samoinicijativno podijeliti u četiri grupe po pet sudionika u kojima će odabrati uloge poput mama, tata, djed, teta, bratić i slično. Voditelj daje vremenski okvir od pet minuta za pripremu uloge i vježbe, a smjernica je: pomognite baki spasiti ručak. Zatim grupa po grupa pojedinačno izvodi pripremljeni scenski prikaz. Iako je tema zadana, sudionici sami trebaju dogovoriti likove, priču te potrebne rekvizite kako bi konačno odigrali samu priču. Nakon svake izvedene improvizacije slijedi analiza i vrednovanje izvedenih improvizacija.

Završni dio: Ples s jabukom (5 minuta), (prema Boal, 2009; str. 81.)

Djeci kažemo da svatko pronađe svojeg para. Ako je broj djece neparan, voditelj također ulazi u igru. Svaki par uzme jabuku i postavi je tako da ju zajedničkim snagama, pomoću čela, sprječavaju da padne. Voditelj pusti neku muziku i svi zajedno plešemo u paru pazeći da jabuka ne padne! Ova se igra može igrati na ispadanje pa zadnji par koji ostane pobjeđuje, a može se igrati i tako da se kada jabuka padne nekom paru samo krene ispočetka.

3. dan

Uvodni dio: Imenuj preimenuj - (5 minuta), (engl. Name Rename; Johnstone, 1989)

Sudionici ponovno proizvoljno hodaju po prostoru. Ovoga puta zadatak im je prstom pokazati na bilo koji predmet iz svoje neposredne okoline (npr. stolac) i reći što taj predmet nije (mogućnosti su gotovo beskonačne: ljubav, ormar, špek, lonac...). Ideja je ove vježbe oslobađanje sudionika i poticanje brzoga i refleksnoga odgovaranja (govore što im prvo padne na pamet).

Središnji dio – Pripremljena improvizacija (20 minuta)

Razvojem uvodne igre djeca kreću u pripremljenu improvizaciju inspiriranu Crvenkapičnim putem koji vodi do bake. Nekolicina djece igra Crvenkapiče, a ostatak improvizira slučajne susrete koji se mogu odviti na njezinom putu kroz šumu. Sudionici su

podijeljeni u grupe u kojoj uvijek postoji jedna Crvenkapica, a ostali sudionici igraju slučajne prolaznike u šumi po želji. Na kraju je važno osloboditi nekoliko minuta za analizu i vrednovanje izvedenih improvizacija.

Završni dio: Crna kraljica 5 minuta, (prema Allue, 2001; str. 154.)

Voditelj odabire jednog sudionika A, koji se stane na jedan kraj prostorije licem okrenut prema zidu. Ostali igrači stoje nasuprot A i cilj im je dotaknuti je. Ono što ovu igru čini zabavnom jest moć A da se okrene prema ostalim igračima u bilo kojem trenutku i tada se svaki igrač kojeg je A ulovio u pokretu vraća na početak. Igrači se dakle trebaju brže-bolje ukipiti/zamrznuti kada se A okrene kako ih ne bi ulovio. Ako je igra preteška za igrače i nitko ne uspijeva dotaknuti A, može se uvesti pravilo da A broji 3, 2, 1... i tek se onda smije naglo okrenuti.

4. dan

Uvodni dio: Vođenje slijepca (5 minuta), (Čubrilo, i sur., 2017; str. 29)

Sudionike se podjeli u parove i u svakome paru se odredi tko je slijepac, a tko vodič. Slijepac ima zadatak hodati zatvorenih očiju i pratiti upute svojeg vodiča koji ga usmjerava po prostoru i osigurava da se ne sudari u nekoga ili nešto. Vodiči su cijelo vrijeme uz slijepca i drže im ruke na ramenima s leđa. Nakon nekog vremena zamijenimo uloge pa sada vodiči postaju slijepci, a slijepci vodiči. U ovoj vježbi povjerenja i suradnje nije bitno da se hoda brzo i to sudionicima treba jasno dati do znanja. Može se djeci uz uloge slijepac-vodič dodati i još neka uloga, pa recimo vodiči mogu biti Crvenkapice, a slijepci bake.

Središnji dio – živa scenografija (20 minuta)

Djeca su podijeljena u dvije grupe. Jedna grupa ima zadatak glumiti scenografe i zamišljati što bi sve na pozornici mogli vidjeti (grmlje, šumu, jabuke, stolce, zavjese, krevete) te zamišljenu scenografiju uprizoriti (po uzoru na žive slike), a druga grupa mora u toj okolini izvesti pripremljenu improvizaciju. Mjesto radnje je bakin vrt iza kućice u šumi, a zadani događaj je proslava bakinog rođendana. Djeca koja su uložila improvizatora sama osmišljaju svoje likove. Ovakav je način rada izuzetak u sklopu prve etape radionice zbog toga što niti jedno dijete neće biti u ulozi gledatelja. Svejedno zadnjih nekoliko minuta može se provesti analiza i vrednovanje izvedenih improvizacija u refleksivnom obliku.

Završni dio: Ledena baba (5 minuta)

Ova je igra vjerojatno poznata svima. Odredi se lovac kojemu je cilj uhvatiti sve igrače dok mu pokušavaju pobjeći po prostoru. Treba jasno odrediti granice prostora na način da se *teren* završava daleko od oštih rubova namještaja u prostoriji. Bilo bi najbolje kada bi se igra *preselila* u dvorište. Svaki igrač kojega lovac uhvati mora se zamrznuti, a ostali ga igrači mogu odmrznuti na razne načine, npr. puzanjem kroz noge.

5. dan

Uvodni dio: Iskonski vrisak (5 minuta), (engl. Primal Screams, Improv Encyclopedia, 2007; str. 98)

Sudionici još jedanput oblikuju krug u prostoru. Voditelj je ponovno dio kruga i najprije objašnjava igru. Voditelj prvi izlazi iz kruga i postavlja se u njegov centar, napravi nekakav pokret i istovremeno glasan zvuk/vrisak. Vrisak treba biti doslovno što glasniji. Nakon što je voditelj napravio pokret i vrisak, svi sudionici istovremeno ponove za njime. Voditelj se vraća na svoje mjesto u krugu i nakon njega istupa sljedeći član kruga. Postupak se ponavlja sve dok ponovno ne dođe red na voditelja. Ova je vježba namijenjena oslobađanju glasa i uči djecu da je poželjno i važno biti glasan tokom izvedbe. Također, može poslužiti i kao izvrstan način izbacivanja viška energije.

Središnji dio – Jednostavna scenska improvizacija (20 minuta)

Četiri grupe sudionika dobivaju zadatak improvizirati svoju ideju drugačijeg završetka Crvenkapice. Tijekom dogovora improvizacije objašnjeno im je kako su i u predstavi koju smo skupa pogledali vidjeli jednu novu interpretaciju poznate bajke, a poticani su i da sami verbaliziraju (ukratko) kako bi ona mogla završiti. Kratkim improvizacijama svaka grupa predstavlja svoj prijedlog kraja. Zadana početna rečenica je: *Koliko je sati?*, a završna rečenica je: *Uh, napokon!* Analiza i vrednovanje izvedenih improvizacija može se provesti nakon svake izvedene improvizacije ili na kraju središnjeg dijela.

Završni dio: Ravnoteža s predmetom – (5 minuta), (prema Boal, 2009;, str. 73.)

Svaki igrač dobije kartu. Igrači se poredaju na jedan kraj prostorije i trebaju balansirajući kartu na čelu prijeći na drugi kraj prostorije. Ako je ovakva inačica prelagana, karta se može balansirati na nosu. Također, može se balansirati neki drugi predmet. Cilj je pronaći balans tako da igra ne bude niti previše teška niti lagana za djecu.

6. dan

Uvodni dio: Slijedi svoj nos (5 minuta), (eng. Follow your nose Improv Encyclopedia, 2007; str. 62)

Djeca hodaju po prostoru, ali zamišljaju da ih nos vuče naprijed. Tijelo ide kuda nos želi i on je glavni te bira smjer i dinamiku hoda. Nakon kraćeg vremena voditelj može uvoditi nove dijelove tijela, pa ih recimo vuče desna ruka, trbuh, stražnjica. Poanta je ove vježbe osvijestiti svoje tijelo.

Središnji dio – Etida (20 minuta)

Nastavkom na pripremljene improvizacije prethodnog dana, djeca su sada podijeljena u tri grupe, a svaka ima zadatak odigrati po jedan dio cijele bajke koja završava drugačije no što je zapisano u poznatoj verziji. Prva grupa odigra Crvenkapičin odlazak iz kuće, druga grupa prati središnji dio priče i Crvenkapičin susret s vukom, a treća igra kraj koji su predložili sami sudionici. U ovom dijelu radionice djeci je suptilno naglašeno kako etida funkcionira - bar u ovom slučaju - mora imati uvod, zaplet, završetak i kraj, i moraju paziti na dinamiku i jasnoću priče koju igraju. Po završetku ove igre djeci je objašnjeno da sutradan dolaze gosti s kojima će nastaviti igrati na sceni, glumci koje su upoznali u predstavi koji su gledali, a koji će skupa s njima sudjelovati u završnoj improvizaciji prve etape radionice.

Završni dio: Velika riba, mala riba (5 minuta), (Improv Encyclopedia, 2007; str. 38.)

Ova je zabavna igra odlična za razvijanje koncentracije. Igrači formiraju krug, a voditelj započinje igru. Voditelj kaže *Velika riba!*, ali istovremeno rukama pokazuje malu ribu, nakon njega igrač pored treba reći *Mala riba!* ali rukama pokazati veliku ribu. Igra se tako nastavlja i postepeno ubrzava kada se igrači uvježbaju. Kada neki igrač pogriješi (kaže velika riba i rukama pokaže veliku ribu) - ispada. Ako igra postane prelagana mogu se malo

izmijeniti pravila na način da svaki igrač može birati hoće li reći velika riba ili mala riba, s time da se svaki put kada netko kaže mala riba mijenja smjer.

7. dan

Posljednji dan radionice zamišljen je kao kratki osvrt na dosadašnji rad u kojem su djeca pozvana podijeliti misli o vježbama koje su naučili. Osvrtanjem na ono što su naučili, pokušat će se isto znanje povezati s predstavom koja je služila kao polazišna točka radionice. Također, zadnji dan su na radionicu pozvani i gosti iz predstave (glumci Dunja Fajdić ili Maja Katić, Zrinka Kušević i Dean Krivačić) s kojima će djeca odigrati završne kratke improvizacije na temu Crvenkapice, razgovarati i dijeliti svoja iskustva.

Uvodni dio: Dodavanje nevidljivom lopticom (5 minuta), (Improv Encyclopedia, 2007; str. 18)

S obzirom na to da imamo goste, kao uvodni dio sata odigrati ćemo kratku igru upoznavanja. Svi će se sudionici stati u krug. Voditelj tada objašnjava pravila igre: *Svi ćemo zamisliti da postoji nevidljiva loptica, ona je sada kod mene (pantomimom pokazuje da je loptica uistinu u njegovoj ruci), ja ću najprije reći svoje ime i jednu stvar koju volim, a potom ću lopticu dodati nekome od vas. Kada uhvatite lopticu, trebate reći svoje ime i jednu stvar koju volite te zatim proslijediti lopticu nekom drugom. Kada loptica ponovno dođe do vas ne treba osmišljavati novu stvar koju volite, već samo ponovite ono što ste rekli i prvi puta kako bi nam naši gosti lakše zapamtili imena.* Poželjno je da se upotrebljavaju pune rečenice poput *Ja se zovem Franjo i volim sladoled.*

Središnji dio – Pripremljena improvizacija (20 minuta)

Ponovna podjela u tri grupe koje su se u jučerašnjim improvizacijama susreli s istim zadatkom. Svakoj grupi dolazi po jedan gost – glumac iz predstave, svi u zajedničkom dogovoru planiraju što će se u njihovoj Crvenkapici dogoditi i kako će ju odigrati, uključujući i prijedloge gosta glumca. Zadatak je pripremiti tri kratka prizora – odlazak Crvenkapice od kuće, susret Crvenkapice s vukom te kraj priče. Nakon kratkih dogovora, grupa izvodi svoj dio, a po završetku komentiramo sve što smo vidjeli. Također, potican je i razgovor s glumcima i dijeljenje iskustava, a sve na razini kolega koji su se u ovih tjedan dana našli u istome poslu.

Završni dio: U krugu (5 minuta), (Boal, 2009; str. 77.)

Svi se sudionici sjednu u krugu jedan iza drugoga. Zatvorenih očiju masiraju osobu ispred sebe. Nakon kraćeg vremena svi se okrenu za 180 stupnjeva i nastavljaju se međudobno masirati, no sada masiraju drugu osobu. Našim bi gostima zasigurno dobro došlo malo masaže!

4.5 Model dramskopedagoške radionice – dramsko izražavanje

Umjetnički cilj ovog modela je nadograđivanje izvedbene kompetencije u ulozi improvizatora. **Odgojno-obrazovni cilj** je imenovanje i promišljanje o osjećajima i njihovom utjecaju na nas.

1. dan

Uvodni dio: Povlačenje zamišljenog užeta (5 minuta), (engl. Tug-o-wars, Johnstone, 1999)

Voditelj podijeli skupinu na dvije grupe. Svaka se grupa postavi jedna nasuprot drugoj i na voditeljev znak trebaju započeti igrati igru *povlačenje užeta*, no bez užeta. Treba obratiti pozornost na govor tijela. Također, vrlo je moguće da neko duže vrijeme neće biti *pobjednika* na što u tom slučaju voditelj treba skrenuti pažnju. Ideja ove vježbe je da potiče sudionike na međusobnu suradnju. Sudionici se bez otvorene komunikacije dogovoriti koja će grupa izgubiti.

Središnji dio: Pripremljena improvizacija (20 minuta)

Voditelj djecu podijeli u četiri skupine po pet. Svaka grupa ima zadatak izvesti pripremljenu improvizaciju na temu *sreća*.

Završni dio: Povlačenje užeta (5 minuta)

U drugom izdanju povlačenja sudionici koriste pravo uže te su pozvani komentirati i uopće uvidjeti razliku između igre s pravim i zamišljenim užetom.

2. dan

Uvodni dio: Divovi, vilenjaci i čarobnjaci (5 minuta), (Improv Encyclopedia, 2007; str. 108)

Sudionici su podijeljeni u dvije grupe koje stoje jedna nasuprot drugoj na što većoj udaljenosti. Igra se odvija u nekoliko krugova, a u svakom krugu grupa mora tajno dogovoriti koji će lik odigrati za pojedini krug. Ako jedna grupa odabere biti div, mora se popeti visoko na prste, dignuti ruke u zrak, i promuklo viknuti na svoje suparnike. Čarobnjaci moraju zavrtnuti svoj magični štapić i reći *Abrakadabra*, a vilenjaci se moraju skupiti i tankim glasom smiješiti. Igra funkcionira prema načelu kamen-škare-papir; divovi će nadjačati čarobnjake, čarobnjaci vilenjake, a vilenjaci divove. Grupa koja izgubi mora bježati, a pobjednici ih love.

Središnji dio: Pripremljena improvizacija (20 minuta)

Nakon podjele skupine na manje grupe (ponovno četiri grupe po pet članova), voditelj objašnjava djeci da će kao i prethodni dan imati zadatak osmisliti pripremljenu improvizaciju na određenu temu. Ovaj puta tema je *tuga*, no djeci se daje i dodatna uputa da su svi patuljci.

Završni dio: Lovice (5 minuta)

Nakon drugog dana sudionici se vraćaju poznatijim i možda jednostavnijim igrama, lovice, bez ikakvih dodatnih pravila. Igra se, u skladu s mogućnostima, realizira u otvorenom prostoru.

3. dan

Uvodni dio: Umjetnik i glina – (5 minuta), (prema Kipar dodiruje model, Boal, 2009; str. 119.)

Svi su sudionici podijeljeni u parove. Jedan partner igra kipara, a drugi skulpturu. Cilj je prepustiti se u potpunosti idejama svojeg partnera i dopustiti mu da od tijela načini koju god skulpturu želi, uvijek pazeći da se njegova glina ne slomi, odnosno da i skulpturi tijekom

igre bude maksimalno ugodno. Nakon nekog vremena uloge se zamijene, kako bi oba partnera iskušala oba dijela igre.

Središnji dio: Pripremljena improvizacija (20 minuta)

Djeca imaju zadatak osmisliti pripremljenu improvizaciju na temu *strah* uz uputu da su zmajevi.

Završni dio: Glazbene stolice, (5 minuta), (Allue, 2001; str. 78.)

Improvizacija završava poznatom igrom s glazbenim stolicama - u sredinu prostorije u krug su posložene stolice za skoro sve sudionike, osim za jednoga. Igra napreduje tako da prekidom glazbe jedna osoba koja nije pronašla svoj stolac ispada iz igre, što automatski povlači još jedan stolac i rezultira ispadanjem još jedne osobe u sljedećem krugu.

4. dan

Uvodni dio: Posuđene ruke (5 minuta), (Improv Encyclopedia, 2007; str. 37)

Ponovno podijeljeni u parove, sudionici se dijele u osobu koja priče i drži svoje ruke povezane na leđima, dok drugo dijete rukama gestikulira i zamjenjuje ruke govornika. Nakon nekog vremena sudionici mijenjaju uloge.

Središnji dio: Jednostavna scenska improvizacija (20 minuta)

Zadana tema je *ljutnja* uz uputu da su svi likovi gusari. Voditelj potom objašnjava kako funkcionira jednostavna scenska improvizacija. Zadana početna rečenica je: *Kapetane, skrenuli smo s puta!*, a završna rečenica neka bude npr. *Tri mačke*.

Završni dio: Igra skrivača (5 minuta)

Djeci je predloženo da se skrivaju na gusarskom brodu kako bi ih se potaklo da se i dalje ponašaju kao gusari. Ova igra bi se, u skladu s mogućnostima, odigrala u otvorenom prostoru.

5. dan

Uvodni dio: Istina ili laž? (5 minuta), (Improv Encyclopedia, 2007; str. 65)

Nekolicina djece dobrovoljaca pričaju ostatku grupe *priču iz svoga života* (može biti izmišljena ili istinita) u trajanju jedne minute ili manje. Po završetku priče grupa odlučuje radi li se o laži ili o istini.

Središnji dio: Jednostavna scenska improvizacija (20 minuta)

Zadana tema je *ljubomora*, a djeca trebaju utjeloviti Zubić vile. Početna rečenica može biti: *Aaauč!*, a završna rečenica: *Kako je divan pogled!*

Završni dio: Ledena baba (5 minuta)

Ponavlja se završna igra iz prethodne etape radionice. Djeca igraju modifikaciju igre lovice u kojoj je jedno ili više djece ledena baba koja dodiranjem zaledi sudionike koji bježe. Mogu se odlediti tako da ih netko spasi prolazanjem kroz njihove noge. Pojasnite zašto modifikacija.

6. dan

Uvodni dio: Skupna skulptura (5 minuta) (Improv Encyclopedia, 2007; str. 64)

Cijela grupa zajedno kreira jednu tjelesnu skulpturu, jedno dijete započinje s prijedlogom statue, a ostatak grupe nadovezuje se tematski ili stilski na prvotni prijedlog. Nakon nekog trenutka statuama je dana uputa da se smiju kretati, a potom se svi sudionici uključuju u skupnu skulpturu zajedničkom pantomimom nastalom iz svojevrstne etide teatra slika.

Središnji dio: Pripremljena improvizacija (20 minuta)

Tema je *sram*, uz dodatnu uputu da su svi likovi vitezovi.

Završni dio: Crna kraljica (5 minuta)

Poznata dječja igra u ovoj je vježbi blago modificirana dodavanjem jednog predmeta koji stoji točno iza Crne kraljice. Cilj igre je uzeti predmet bez da ga kraljica opazi te ga sigurno vratiti na početan položaj. Pri vraćanju predmeta dopuštena im je suradnja, mogu ga dodavati drugim sudionicima, koristiti sve metode koje im padnu na pamet, sve dok ih kraljica ne opazi.

7. dan

Uvodni dio: Gibberish (5 minuta), (Improv Encyclopedia, 2007; str. 58)

Djeca imaju zadatak ispričati jedni drugima što su večerali prethodne noći, no koristeći izmišljeni jezik poznat kao *gibberish*. Ostali sudionici su pozvani interpretirati govor sudionika i pretpostavljati što su točno jeli.

Središnji dio: Jednostavna scenska improvizacija (20 minuta)

Posljednji zadatak ove etape je jednostavna scenska improvizacija na temu ljubav. Zadani okviri improvizacije su prva rečenica koja glasi: *Fuj!* i posljednja koja glasi: *Volim te*. Ovoga puta likovi nisu nužno zadani.

Završni dio: Pantomima osjećaja (5 minuta), (Improv Encyclopedia, 2007; str. 102)

Sudionici su podijeljeni u dvije grupe, jedna odabire jedan osjećaj i prikazuje ga, a druga grupa pogađa o kojem se osjećaju radi. Nakon što pogode rješenje, grupe se zamjenjuju za mjesta. Ovom igrom nastojat će se potaknuti i suptilno spomenuti bogata i teška tema osjećaja, a samim time i rezimirati ova etapa radionice.

4.6 Model dramskopedagoške radionice – dramsko stvaralaštvo

Umjetnički je cilj ovog modela užitak stvaranja etida, a **odgojno-obrazovni** stjecanje iskustva izvođenja etida pred publikom.

1. dan

Uvodni dio: Bilo jednom davno (eng. Yes-And), (5 minuta), (prema Flegar 2016; 86)

Kratka igra cijele skupine u kojoj se izmišlja bajka uz pomoć dodavanja lopticom. Voditelj započinje s *Bilo jednom davno...* te dodaje lopticu jednom sudioniku. On nastavlja dodajući jedan element (primjerice *Bilo jednom davno u začaranoj šumi...*) te predaje lopticu sljedećem igraču. Igra se mora odvijati brzo (iako će vjerojatno ići polako), a njena funkcija je razviti svijest o činjenici da svaka priča mora imati početak, sredinu i kraj.

Središnji dio: kratko podsjećanje na improvizacije i odabir koje su djeca proizvela prethodnih dana (20 minuta)

U dogovoru s djecom odabiremo četiri improvizacije na kojima ćemo dalje raditi u radionici i koje ćemo pripremiti za završnu prezentaciju. Nakon prvog dana voditelj priprema okviran tekst na temelju kojeg će djeci predlagati improvizirane prizore kojima će nadograditi svoje improvizacije.

Završni dio: Pokvareni telefon, (5 minuta), (Allue, 2001; str. 6.)

Igrači se poredaju u red, jedan do drugoga. *Telefonist* ili osoba na kraju reda, igraču do sebe prišapne riječ ili rečenicu (ovisno o dogovoru). Svaki sljedeći igrač je treba što tiše, u uho, ponoviti onome do sebe i tako se šapće do kraja reda. Posljednji u redu tu riječ ili rečenicu treba glasno izgovoriti!

2. dan

Uvodni dio: Rukovanje (5 minuta), (Improv Encyclopedia, 2007; str. 21)

Sudionici se nasumično rukuju jedni s drugima, uz konstantne dodatne upute voditelja. Moraju se rukovati tužno, sretno, razigrano, brzo ili sporo, te iskušati što više načina na koji se na sceni može prezentirati jedna vrlo jednostavna radnja.

Središnji dio: Improvizirani prizor (20 minuta)

Dvije od četiri grupe tehnikom improviziranog prizora igraju svoje dijelove završne produkcije uz navođenje voditelja. Paralelno s pamćenjem i učenjem etida koje će zauvijek ostati u duhu improvizacije, djeci se fokus usmjerava na činjenicu da se sada nalaze na pozornici, da moraju biti okrenuti publici i paziti da ih se u svakom trenutku predstave može vidjeti.

Završni dio: Utrka na tačke (5 minuta), (Improv Encyclopedia, 2007; str. 25)

Svi sudionici pronađu par. Ako ima neparan broj sudionika i voditelj može igrati igru. Svaki par se tada dogovori koji će od njih biti *tačke*, a koji će imati zadatak gurati tačke. Igrači koji su tačke stanu *na sve četiri noge*, a njihov im partner tada uhvati noge. Cilj je igre zajedno s partnerom prvi stići s jednog kraja prostorije na drugi. Bilo bi idealno kada bi se igra mogla odigrati u dvorištu.

3. dan

Uvodni dio: Scenski prostor (5 minuta)

Djeca hodaju po prostoru, na uputu voditelja *Stani!* svi se trebaju zamrznuti na mjestu. Tada voditelj s velikom pilates loptom prolazi između svih sudionika. Ako lopta ne može proći između nekih članova - voditelj je pobijedio. Ako lopta može proći između svih članova skupine - pobijedila je skupina. Ova je vježba namijenjena osvještavanju prostora oko sebe i potiče da se iskoristi čitavi scenski prostor.

Središnji dio (20 minuta)

Preostale dvije grupe tehnikom improviziranog prizora igraju svoje dijelove završne produkcije uz navođenje voditelja. Proces rada je isti kao i prethodni dan.

Završni dio: Toplo-hladno (5 minuta)

Voditelj podijeli skupinu na dvije manje grupe. Najprije prva grupa sakriva određeni predmet negdje u prostoriji, a druga grupa ju traži. Kada netko iz grupe tragača pronađe predmet, tada se uloge obrnu. Treba paziti da odabrani predmet nije suviše malen, kako bi se osigurali da će grupa tragača relativno brzo pronaći predmet.

4. dan

Uvodni dio: Imenuj preimenuj - (5 minuta), (engl. Name Rename; Johnstone, 1989)

Iz izbora scenografije koju će (kako će kasnije saznati) djeca koristiti, ponavlja se igra Imenuj preimenuj s pogrešnim imenovanjem stvarnih predmeta. Ovom vježbom voditelj će ih navesti, gotovo kao trikom, da neke od krivih imenovanja zadrži kao fiksne i primjene u završnim etidama.

Središnji dio (20 minuta)

Voditelj donosi dijelove scenografije i rekvizite te ih predlaže djeci - iz ponuđenog izbora odabiru ono što im je na sceni neophodno i prelaze u još jedan progon svih završnih improvizacija.

Završni dio: Igra skrivača (5 minuta)

Igra skrivača (za upute pogledati ranije u tekstu)

5. dan

Uvodni dio: Zagrijavanje glasa (5 minuta), (Improv Encyclopedia, 2007; str. 26)

Sudionici formiraju veliki krug u prostoru. Voditelj tada s djecom izvodi vježbe brzalica, disanja i razgibavanja glasa (voditelj pomaže djeci u razgovijetnom i izražajnom izgovaranju samoglasnika, različitih brzalica, razgibavanju i masaži lica i jezika).

Središnji dio (20 minuta)

Pred sam kraj djeci se, uz ponovne progone, pozornost usmjerava na važnost jasnoga govora na sceni - tijekom novog progona voditelj osvještava glasnoću i jasnoću scenskoga glasa, usmjerenosti glasa i (ako bude prilike i mogućnosti) načina korištenja glasa tijekom izvedbe (djeci se objašnjava kako uvijek valja govoriti iz dijafragme, pravilno disati te usmjeravati glas prema zadnjem redu, kako bi nas svi uvijek mogli čuti).

Završni dio: Ogledalo (5 minuta), (Allue, 2001; str. 65)

Voditelj podijeli skupinu u dvije manje grupe. Svaka grupa se u liniji stane jedna nasuprot drugoj. Na dogovoreni znak za početak jedna skupina (unaprijed je dogovoreno koja je to skupina) izvodi pokrete, a pojedinac iz grupe nasuprot oponaša osobu nasuprot sebi. Nakon kraćeg vremena uloge se zamijene. Ovo može biti odlična igra za razvijanje koncentracije ako se djeci jasno daje do znanja da je smijanje zabranjeno.

6. dan

Uvodni dio: Zagrijavanje tijela (5 minuta) (Improv Encyclopedia, 2007; str. 44)

Djeca se rasporede po prostoru. Trebaju se rasporediti tako da svi imaju dovoljno mjesta i da se međusobno ne ometaju. Prateći voditelja, izvode osnovne vježbe istezanja vrata, ruku, nogu i trupa.

Središnji dio: Improvizirani prizori – generalna proba (20 minuta)

Posljednjeg dana prije same izvedbe voditelj scenske upute i ispravke tijekom izvođenja svodi na apsolutni minimum, jedine upute koje im daje su moguće tehnike opuštanja i savladavanja treme prije nastupa. Sudionici su ovog puta prepušteni sami sebi, a nakon generalne probe dolazi razgovor sa svim sudionicima, gdje se nastoji formirati sinteza novonaučenih tehnika i iskustava, kao i poslušati kako su djeca na osobnoj razini doživjela cjelokupnu radionicu. Ideja je osvijestiti djeci da kazališna predstava može nastati kao plod različitih kazališnih iskustava, kazališne igre, improvizacije i razgovora, jednako kao i (nešto ozbiljnijeg) učenje teksta napamet ili drugih, klasičnijih metoda, s kojima su možda bolje upoznati. Pohvaliti ih do neba – napravili ste predstavu!

Završni dio: Usporeni film (5 minuta), (Allue, 2001; str. 82)

Svi se igrači stanu u liniju na jedan kraj prostorije. Na voditeljev znak svi igrači počinju se kretati prema drugoj strani prostorije što je sporije moguće. Igrači pritom trebaju raditi pokrete kao da trče i kao da su u usporenom filmu. Igrač koji zadnji stigne na određeno mjesto je pobjednik, a voditelj treba paziti da se svaki igrač u svakom trenutku uistinu kreće, a ne stoji na mjestu.

7. dan

Izvedba odabranih i uvježbanih etida pred živom publikom. Predlažem da publiku čine roditelji, braća, sestre i druge bliske osobe sudionicima. Mogu i druge vrtičke skupine!

4.7 Osvrt na koncept i prijedlog vrednovanja Programa

Podjelom programa modela Dramskopedagoške radionice na tri etape cilj je ukazati na mogućnost povezivanja triju područja djelovanja dramskoga odgoja. Dramske igre i vježbe u uvodnim dijelovima sata odabrane su na način da potiču zajedništvo i pozitivnu atmosferu među svim sudionicima. Istovremeno djeluju na razvoj izvedbenih kompetencija sudionika. Upute za pripremljene i jednostavne scenske improvizacije u početku su detaljnije i brojnije, a kako se razvija izvedbena kompetencija sudionika smanjuje se količina uputa s ciljem

ostavljanja više prostora za ispoljavanje mašte sudionika. Završni dio sata većinski služi kao igra i opuštanje.

Zamišljeno je da se vrednovanje vrši na svakodnevnoj bazi, pomnim promatranjem i slušanjem djece. Osim toga, po završetku cjelokupnog Programa, nakon izvedbe pred publikom, s djecom se može razgovarati o stečenom znanju. Koje su nove riječi naučili? Koje smo sve igre i vježbe naučili? Što im se najviše svidjelo? Kako se stvara predstava? O kojim smo osjećajima govorili? Kakve smo likove istraživali? Koje smo vrste improvizacija radili? Kako ste se osjećali kao izvođači?

Ovo je samo prijedlog vrednovanja, mogućnosti su razne. Ono se također može provoditi nakon svakog sata ili etape.

5. Zaključak

Dramski odgoj i njegova primjena u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja ima ogroman potencijal. Nažalost, u praksi je taj potencijal u velikoj mjeri neiskorišten. Suvremena filozofija odgoja koja se zalaže za iskustveno učenje kao najkvalitetniji oblik poučavanja, primjenom tehnika i metoda dramskoga odgoja, može se provesti u djelo u svim odgojno-obrazovnim područjima.

Upravo kvalitetnom primjenom dramskih metoda i tehnika te odabirom tema odgojitelji i odgojiteljice imaju mogućnost konstruiranja dodirnih točaka (ili preklapanja) ciljeva dramskoga odgoja s ciljevima općeg odgoja i obrazovanja. Improvizacijske tehnike su iznimno snažan i jednostavan alat za upotrebu, pomoću kojeg odgojitelji i odgojiteljice mogu promicati vrijednosti Nacionalnog kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje te ispunjavati njegove ciljeve. Putem pripremljenih i jednostavnih scenskih improvizacija djeca imaju priliku izraziti svoje misli, osjećaje i potrebe, promišljati o raznoraznim temama u sigurnom okruženju, zamisliti kako je to biti u tuđoj koži, slušati tuđe ideje, socijalizirati se, raspravljati i još mnogo toga.

S druge strane odgojitelji i odgojiteljice imaju priliku upoznati djecu na dubljoj razini, te dodatno osvijestiti njihove potrebe. Sasvim je jasno da bi od uvođenja improvizacije u praksu ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja djeca imala višestruku dobrobit – što je ujedno i osnovni cilj naše profesije.

Literatura

1. Allue, J. M. 2001; Velika knjiga igara: 250 igara za sve uzraste, Zagreb, Profil.
2. Boal, A. 2009; Igre za glumce i ne-glumce, Zagreb, Pili-poslovi.
3. Breber, K. 2016; Dramski odgoj u osnovnoškolskoj nastavi hrvatskoga jezika. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
4. Breber i sur. 2020; Igrom do (spo)razumijevanja, online izdanje; <http://www.tirena.hr/wp-content/uploads/2020/04/Igrom-do-sporazumijevanja.pdf>; Pristupljeno 14.9.2021.
5. Čubrilo, S., Krušić, V. i Rimac Jurinović, M. 2017; Odgoj za građanstvo, odgoj za život. Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse stranice, Zagreb.
6. Dragović, S., i Balić, D. 2013; Dramski odgoj - način iskustvenoga, djelatnog učenja primjer dobre prakse: kazališni studio. Croatian Journal of Education : Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, Vol. 15 No. 1, str. 191-209; http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=147502; Pristupljeno 02.09.2021.
7. Fileš, G. 2008; Zamisli, doživi, izrazi! Dramske metode u nastavi hrvatskoga jezika. Zagreb: Biblioteka dramskog odgoja – Pili poslovi d.o.o.
8. Gruić, I., Vignjević, J.; Rimac Jurinović, M. 2018; Kazališna/dramska umjetnost u odgojno- obrazovnom procesu: prijedlog klasifikacije i pojmovnika // Višejezičnost i višekulturalnost kao izazov u obrazovanju danas i sutra / Multilingualism and Multiculturalism as a Challenge in the Education of Today and Tomorrow / Petravić, Ana ; Golub Šenjuga, Ana (ur.). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 119-128
9. Hrvatska enciklopedija, leksikografski zavod Miroslav Krleža, mrežno izdanje. Preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/> Pristupljeno 02.09.2021.
10. Krušić, V. 2001; Ne raspravljaj, igranj! Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj: Pili-poslovi d. o. o.
11. Improv Encyclopedia Version 2.0.6 – 2007; improvcyclopedia.org. Pristupljeno 29.08.2021
12. Johnstone, K. (1989; Impro: Improvisation and the Theatre. London: Methuen Drama.
13. Johnstone, K. (1999; Impro for Storytellers. London: Faber and Faber Limited.

14. Krušić, V. 2007; O dramskom odgoju - osnovni pojmovi. U: Radetić- Ivetić J., ur., Igram se, a učim!: Dramski postupci u razrednoj nastavi. Hrvatski centar za dramski odgoj. Zagreb: Pili- poslovi d.o.o.
15. Lugomer, V. 2000/2001; Dramski odgoj u nastavi. Hrvatski centar za dramski odgoj. Školske novine. Dostupno na: http://www.hcdo.hr/?page_id=180 Pristupljeno 01.09.2021.
16. Mijatović, M. (2011) Dramski postupci u nastavi b/h/s jezika i književnosti. Br.60. Dostupno na: http://www.bnp.ba/dols/doc/DRAMSKI_POSTUPCI_U_NASTAVI.pdf Pristupljeno, 02.09.2021.
17. Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2015; Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, Narodne novine. Pristupljeno Online izdanju 03.09.2021 [https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Predskolski/Nacionalni %20kurikulum%20za%20rani%20i%20predskolski%20odgoj%20i%20obrazovanje%20NN%2005-2015.pdf](https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Predskolski/Nacionalni%20kurikulum%20za%20rani%20i%20predskolski%20odgoj%20i%20obrazovanje%20NN%2005-2015.pdf)
18. Nemet Flegar, Ž. 2016; Kazališna improvizacija, jezik i komunikacija priručnik za profesionalce, nastavnike, učitelje, studente i entuzijaste. Osijek: 300 primjeraka
19. Scher, A., Verrall, C. 2005; 100+ ideja za dramu. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj- Pili-poslovi d.o.o.
20. Scher, A., Verrall, C. 2006; Novih 100+ ideja za dramu. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj- Pili-poslovi d.o.o
21. Spolin, V. 1999; *Improvisation for the Theatre*. Northwestern University Press.
22. Vilić-Kolobarić, K. 2007; Zašto dramski postupci u razrednoj nastavi? U: Radetić- Ivetić J., ur., Igram se, a učim!: Dramski postupci u razrednoj nastavi. Hrvatski centar za dramski odgoj. Zagreb: Pili- poslovi d.o.o.

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima, osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)